

Ders 1

Кыргыз Тилинде Ат Атоочтор

(Кыргыз Түркчөсүндө Замирлер)

Исимлери ve onларын бaзы өзeлликлерини аdlарын аnmаkсыз тeмсил еден isimси кeлимелeре замир дeнir. Теримин Кыргызcadаki аdындан да аnлашылacаğı үзeрe (*Ат атооч* “Аdlарын аdы”) замирлерин isimлерин yerine кулланылması onларын асыл görevidir.

Замирлерин бир дигер өзeллиги де аnламыларыннын генeл ve соyут олmasıdır. Onлар тек башына бир şey ifade етmezler. Örneğин, ал, сeң, ошо, ушул, тиги дeдигимизде бу кeлимелерин аркасында ne түр несненин ya да kimsenin олдуğunu билемeyiz. Onларын somut аnлаm kazanmaları için ifade еttikleri isimlerle bağlantı kurulması gerekir.

Замирлерин генeл аnламы, кулланым аламынын сınırsızlığıндан kaynaklanır. Onлар belli бир unsura bağlantı олmadıkları için аdландырма görevini kolayca деğiştirebilirler. Бу ачыдан замирлeре *актör кeлимелер* дeмек daha догру олur. Тыпki актörлерин her insan кылыгына гиребилдиклери gibi замирлер де çeşitli isimлерин yerine geçebilirler. Örneğин, ал замiri 3.şahıста олan herhangi бир несненин ya да kimsenin yerine geçebilir.

Замирлер кeлимe түрлери içинден кeлимe yapım sistemine en pasif katılan түрүдүр. Onлар башка кeлимe түрлeрindен yapılmadıkları gibi, башка кeлимe түрлeринин yapımında да çok az yer alırlar. Örneğин,

şahıs замирлеринден: *менчик* “özel”, “şahsi”, *мендик* “benlik”, *менменсин* “bensinmek”, “kurulmak”, *менимче* “bence”, *сенсире* “senli-benli konuşmak”, *андыктан* “o yüzden”, *ансыз да* “onsuz da”, *анткени* “çünkü”;

belirleme замирлеринден: *өзүнчө* “kendi kendine”, *өзүмдүк* “kendine ait”, *өздүк* “özel”, *өзүмчүл* “bencil”;

işaret замирлеринден: *мындай* “böyle”, *мындайча* “böylece”, *минтип* “böyle yapıп”, *ошондуктан* “o yüzden”, “o nedenle”, *тигиндей* “öyle” ;

soru замирлеринден: *кандайча*, *кантип*, *канткенде* “nasıl” vb. кeлимелер türetilmiştir.

Замирлер аdландырма ve işaret еtme yolu ile isimлерин yerine geçebilirler. Belirttikleri isimлерин kategorilerini alabilirler. Örneğин, soru, çoğul, hal, iyelik eklerini alırlar.

Çoğul eki alırlar: *силер*, *сиздер*, *алар*, *ушулар*, *ошолор*, *кайсылар*, *кимдер*, *кээ бирөөлөр*, *өзүлөрү* vb.

Hal eklerini alırlar:

менин, *мага*, *мени*, *менде*, *менден*,

ошонун, *ошого*, *ошону*, *ошондо*, *ошондон*

Soru eki alırlar: *менби?* *сенби?* *ошобу?* *тигиби?* *баарыбы?*

İyelik eki alırlar: *аным*, *аның*, *анысы*, *ошонусу*, *мунусу*, *кимиси*.

Taşıdıkları anlamlara göre Kırgızcada zamirlerin şu gibi türleri var:

Жактама ат атооч	Şahıs zamirleri
Шилтеме ат атооч	İşaret zamirleri
Белгисиз ат атооч	Belirsizlik zamirleri
Сурама ат атооч	Soru zamirleri
Аныктама ат атооч	Belirleme zamirleri
Тангыч ат атооч	Menfi/ İnkâr zamirleri

Жактама ат атоочтор

(Şahıs zamirleri)

Şahıs zamirleri isimleri belli bir şahıslar vasıtasıyla gösterirler. Şahıslar, konuşma sürecinde konuşanın başkalarla münasebeti ile açıklanır. Burada konuşan taraf I. şahıs, dinleyen taraf II.şahıs, sözü edilen taraf ise III.şahıstır. Kırgızcada dinleyen taraf olan 2.şahısın düz ve nezaket şekilleri vardır. Bunların birde farklı çoğul şekillerinin de olduğu dikkate alınır, Kırgızcanın kesinlikle korunan 8 tane şahıs zamirinin olduğu ortaya çıkar.

1-жак	мен	“ben	биз	“biz”
2-жак	сен	“sen”	силер	“siz”
	сиз	“siz”	сиздер	“sizler”
3-жак	ал	“o”	алар	“onlar”

Жактама ат атоочтордун жөндөлүшү

(Şahıs zamirlerinin çekimleri)

Şahıs zamirleri, isimlerden farklı **hal çekimine** sahiptir. Şahıs zamirlerinin çekiminde kök değişmeleri, ses düşmeleri veya eklenmeleri gibi hadiseler bolca meydana gelir. O nedenle, Kırgız zamirlerinin hal çekimine çekimin **ayrı bir türü** olarak bakılır. Örneklerle gösterelim:

Атооч ж. Yalın h.	Илик ж. İlgi h.	Барыш ж. Yönelme h.
мен	менин	мага
сен	сенин	сага
сиз	сиздин	сизге
ал	анын	ага
биз	биздин	бизге
силер	силердин	силерге
сиздер	сиздердин	сиздерге
алар	алардын	аларга
Табыш ж. Belirtme h.	Жатыш ж. Bulunma h.	Чыгыш ж. Çıkma h.
мени	менде	менден
сени	сенде	сенден
сизди	сизде	сизден
аны	анда	андан
бизди	бизде	бизден
силерди	силерде	силерден
сиздерди	сиздерде	сиздерден
алар	аларда	алардан

Көнүгүүлөр

1. Cümledeki şahıs zamirlerine uygun ekler getirerek tamamlayınız.

Мугалим экзамендин жыйынтыгын алигиче айткан жокпу? Жибек көптөн бери кат жазбай калды, бүгүн бир телефон чалып көрбөсөм, эмне болду экен. Тоюбузга да чакырабыз, келбей койбоңуздар, болбосо таарынабыз. Мен кечээ кечке күттүм, телефон чалып келбей турганыңды билдирип койбойсуңбу?!

2. Metni Kırgızcaya çeviriniz.

Şu kırmızı çatılı ve büyük mavi kapısı olan ev bizim evimizdi, hatırladın mı? Sen şimdi belki tanımazsın. Çünkü babam onu geçen yıl yeniden tamir ettirdi. Hatırlıyor musun, siz üç sene önce geldiğinizde öteki yan binalar yoktu. Onları babam daha sonra ekledi. Orada bizim hayvanlarımız kalır. Bizim evin tam karşısındaki binayı görüyor musun? O, çok eski bir okul imiş. Babam orada okumuş. Büyükannem de o okulda müdürmüş. Uzun yıllar orada çalışmış.

3. İçinde (*мага, бизди, сиз менен, алар үчүн*) şahıs zamirleri olan cümleler kurunuz.
4. Konu ile ilgili pratik yapmak için “Таң Каларlık Dostuk” kitabından “Сыкырдуу Sandık” hikayesi okunup, tespit edilen sıfatlar üzerinde tetkikler yapılır.

Kaynaklar

- Abduldayev E., Azırkı kırgız tili. Bişkek, 1998.
- Asanaliev Ü., Lobnor tilinin grammatikalık kıskaçı oçerki, Frunze,1964.
- Bartold V.V., Kırgızı.- Soçineniya. M.,1963, T.2, Çast I., s.509-510.
- Baskakov N.A., Tyurkskiye yazıki. Moskova ,1960.
- Batmanov İ.A., Kratkoye vvedeniye v izuçeniye kirgizskogo yazıka. Frunze, 1947.
- Batmanov İ.A., Sovremenniy kirgizskiy yazık. Frunze,1963.
- Baytur A., Kırgız tarihının leksiyaları. Bişkek,1992.
- Biçurin N.Y. Sobraniya soçineniy o narodah, obitavşih v Sredney Azii v drevniye vremena. T.I, M.-L.,1950.
- Cumakunova,G. (2002).“Kırgız Türkçesi”. Türkler Ansiklopedisi.Ankara:Yeni Türkiye Yay. Cilt 19, s.596-606.
- Cumakunova, G. (2005). Türkçe-Kırgızca Sözlük. Bişkek: Manas Üniversitesi Yayınları.- 1000s.
- Cumakunova, G.(1999). Rahat Razak ile beraber, Baldar angemeleri. (Türkçeden Kırgızcaya). Ankara: Diyanet İşl. Başk.Yay. 1- 112s.
- Cumakunova, G.(1999). Rahat Razak ile beraber, Baldar angemeleri. Ankara: Diyanet İşl. Başk.Yay. 1- 112s.
- Cumakunova, G.(2001). Engin Köseoğlu: Tonton Ene. Ankara: Diyanet İşl. Başk.Yay. 1- 88.
- Cumakunova, G.(2003). Veli Aba. Ankara: Diyanet İşl.Başk. Yay.1-136.
- Cusupakmatov L.,Otnoşeniye kirgizskogo yazıka k sibirskim tyurkskim yazıkam. Frunze,1983.
- Çorotegin T.K., Moldokasımov K.S., Kırgızdardın cana Kırgızstandın tarihi. Bişkek,2000.
- Dırenkova N.P., Grammatika şorskogo yazıka. Moskva,1979.
- Grammatika hakasskogo yazıka. Moskva, 1975.
- Hu Zhen-Hua, Guy İmart, Fu-Yü Girgis : A tentative desckription of the Easternmost turkic language. Univ. Of Calif. at Santa Barbara.
- İshakov F.G., Palmbah A.A. Grammatika tuvinskogo yazıka. Moskva,1961.
- Karayev O., Vostoçniye avtorı o kırgızah. Bişkek,1994.
- Kırgız adabiy tilinin grammatikası. Frunze, 1980.
- Malov S.E. Drevniye i noviye tyurkskiye yazıki.-İzvestiya AN SSSR, T.XI, Vıp.2., Moskva,1952.
- Malov S.E., Lobnorskiy yazık, Frunze,1956.
- Malov S.E., Yazık celtih uygurov: Slovar, grammatika. Alma-Ata,1957.
- Malov S.E., Yeniseyskaya pismennost tyurkov: Tekstı i perevodı.M.-L., 1952.
- Oruzbayeva B.O., Kirgizskiy yazık.- Yazıki mira: Tyurkskiye yazıki.- Bişkek,1997,s.286-289.
- Tınıstanov K.,Kırgız tili. T.I-II, İstambul,1998.
- Tenişev E.R., Drevniy kirgizskiy yazık, Bişkek,1997.
- Tenişev E.R., O dialektah uygurskogo yazıka Sinszyana.- Tyurkologičeskiye issledovaniya. M.-L.,1963.

Tenişev E.R., O yazıke kırgızov uyezda Fuüy (KNR).- Voprosı yazıkoznaniya,1966, No 7, s.88-95.

Tenişev E.R., Stroy sarı-uygurskogo yazıka. M.,1976.

Tekin T., Türk Dil ve Diyalektlerinin Yeni Bir Tasnifi.- Erdem Dergisi.C.5,sayı 13,1990. S.141-168.

Yunusaliyev B.M.,Kırgız dialektologiyası, Frunze,1971.

Yunusaliyev B.M., Problema formirovaniya obşenarodnogo kirgizskogo yazıka.-Voprosı yazıkoznaniya,1955, N 2, s.30-41.